

۱۶-۲. گزیده اشعار خاقانی، گزینش و شرح عباس ماهیار، تهران، نشر قطره، چاپ اول،
۱۳۷۲، ۲۴۰ صفحه.

کتاب مذکور دارای مقدمه‌ای است که در آن مؤلف محترم به اختصار به معرفی زندگانی، آثار و محتوای اشعار خاقانی و شخصیت‌های مطرح در شعر او پرداخته است. در مقدمه کتاب به رغم فایده بسیار، توضیحات کمی درباره سبک شعری خاقانی دیده می‌شود. کتاب علاوه بر مقدمه، دارای بخشی تحت عنوان «دیدگاه‌هاست» که مؤلف در آن به گزینش و نقل نظر ادبای قدیم و پژوهشگران معاصر درباره خاقانی پرداخته است. این دیدگاه‌ها برای شناخت ابعاد و زوایای مختلف شخصیت خاقانی مفید است.

متن اصلی کتاب که شامل گزیده و شرح بیست قصیده است، حدود ۲۳ قصیده را شامل می‌شود. قسمت دوم شامل گزیده و شرح دوازده غزل، و قسمت سوم شامل تعدادی از رباعی‌های خاقانی همراه با توضیحات است. در قسمت چهارم هشت قصیده خاقانی بدون هیچ شرحی جهت مطالعه آزاد دانشجویان آورده شده است.

کتاب مذکور همچنین دارای فهرست مطالب، واژه‌نامه، فهرست آیات و احادیث و راهنمای نام‌ها و جای‌ها و کتابنامه است. در این کتاب مؤلف محترم پس از نقل اشعار، بدون مقدمه وارد شرح و توضیح تک تک ابیات می‌شود. هیچ تصویر کلی از محتوای

شعر ارائه نمی‌دهد تا خواننده درگیر و دار فهم پیچیدگی‌های ابیات خاقانی، محور اصلی شعر را از یاد نبرد. مؤلف حتی عناوین اصلی قصاید را که در دیوان خاقانی آمده است و بیانگر موضوع شعر اوست، حذف کرده و مصرعی از هر شعر را عنوان آن شعر قرار داده است.

مؤلف هر بیتی را به صورت جداگانه شرح کرده است. بدین ترتیب که ابتدا معنی لغات و ترکیبات بیت را بیان می‌کند و سپس توضیحاتی در مورد تلمیحات و اشارات و... می‌دهد و آن‌گاه لغات و ترکیبات را با توجه به متن معنی می‌کند در برخی جاها نیز مؤلف در شرح ابیات از شواهد شعری خاقانی و سایر شعرا کمک می‌گیرد (ر.ک. ص ۱۳۰ بیت ۳ و ص ۷ بیت ۱۳).

در این کتاب تلمیحات مختصر و مفید توضیح داده می‌شود و درباره آیات قرآنی اغلب به نقل ترجمه آنها بسنده می‌شود (مثل ص ۵۷ شرح بیت ۱۰) توضیحات مؤلف گاهی شامل نحوه خواندن درست بیت نیز می‌شود (ر.ک. ص ۵۷ شرح بیت ۱۰). تعداد بیت‌های معنی نشده اواخر کتاب نسبت به اوایل آن، بیشتر است. معنی ابیات، موجز و تا اندازه‌ای دقیق و روشن‌تر است، اما در موارد بسیاری بیان معنی تحت اللفظی بیت عرضه شده و ابیات به نثر بازنویسی شده است. هرچند این شیوه بخشی از پیچیدگی‌های معانی ابیات خاقانی را که ناشی از جابه‌جایی اجزای کلام است، روشن می‌کند؛ اما برای بیان مفاهیم اصلی نارساست. به عنوان مثال مصرع «نکته دوشیزه من حرز روح است از صفت» چنین معنی شده است: «مضمون لطیف و بکر شعر من مانند تعویذی برای روح است». در مواردی نیز برداشت‌های غیر دقیق از ابیات دارد. به عنوان مثال در شرح بیت ۱۰ ص ۷۰ «تازی رومی خطاب» را کنایه از «کعبه ارشاد کننده» می‌داند؛ اما با توجه به اینکه در شعر کلاسیک رومیان به سفیدپوست بودن معروف‌اند،

شاید بهتر باشد چنین معنی شود «کعبه سیاه پوشی است که ممدوح و قبله گاه سفید پوستان نیز هست». و یا در قصیده نهم (بیت ۱۰) در توضیح «هفت پرده خرد» گفته است: منظور «تمام خرد» است؛ در حالی که در *مرصادالعباد* به هفت طبقه بودن سر و وجود قوای هفت گانه در آن اشاره شده است.

مؤلف در بیان معنی واژه‌ها و ترکیبات دقیق است، اما مقید به ذکر مأخذ نیست. به عنوان مثال در ص ۴۲ در شرح بیت ۲۵ در معنی «شه پیلی» بدون اینکه ماخذی ذکر کند نوشته است: «شه پیلی حالتی است در شطرنج که بر اثر کیش حریف، شاه و فیل به مخاطره می‌افتند با تغییر مکان شاه، فیل مغلوب می‌گردد و شاه در وضع بدتری قرار می‌گیرد» در حالی که در فرهنگ‌ها از جمله *فرهنگ نفیسی* آمده است:

«شاه پیلی در بازی شطرنج رخی است که در قلعه باشد» هر چند سخن مؤلف با ساختار بیت بیشتر همخوانی دارد و ممکن است مبتنی بر تحقیقات جدیدتر باشد، ذکر مأخذ آن لازم به نظر می‌رسد.

شارح محترم گاهی در خصوص تلمیحات و اشارات مأخذ را ذکر می‌کند و گاهی نیز با عباراتی مانند «در شروح دیوان خاقانی آمده است که...» (ص ۴۰ بیت ۱۷) یا «گویند که...» (ص ۴۳ سطر ۷) و یا «در باورهای دینی آمده است که...» (ص ۶۹ سطر آخر) به بیان آنها می‌پردازد. به طور کلی در ذکر مأخذ گاهی دقیق است و گاهی نیز به صورت کلی به معرفی مأخذ می‌پردازد؛ مثلاً از *تحفه العراقین* در صفحه ۴۷ کتاب بیتی نقل کرده است، اما اشاره نکرده که در کجای آن آمده است.

در برخی موارد نیز نشانی مأخذ به اشتباه درج شده است؛ مثلاً در صفحه ۴۳ سطر ۱۳ به جای سوره ۴۴ آیه ۲۵ تا ۲۷ به نادرست سوره ۴۲ آیه ۲۵ نوشته شده است.

همچنین در شرح ابیات به ویژگی‌های بلاغی شعر خاقانی کمتر پرداخته شده است و از میان آرایه‌های بیانی بیشتر به ذکر اضافه‌های تشبیهی و آرایه‌های بدیعی به تناسب‌های آشکار پرداخته و از بیان تناسب‌های بسیار هنری به‌ویژه ایهام‌تناسب که در شعر خاقانی فراوان است، غافل مانده است.

در برخی جاها نیز اشتباه تاپیی به چشم می‌خورد، مانند صفحه ۴۰ بیت ۱۵ «گرداید» به جای «گردان» صفحه ۴۹ بیت ۱۴ «معجز» به جای «معجو» ص ۴۲ بیت ۲۳ سطر ۷ «افکند» به جای «افکنده»

در انتخاب قصاید، نظم و تسلسل منطقی به چشم نمی‌خورد. ای کاش همان‌گونه که در دیوان شعرا مرسوم است و اولین قصاید به مدح و ستایش خداوند و پیامبر اختصاص دارد، در این گزیده نیز این رسم رعایت می‌شد و لااقل اولین قصیده به ستایش خداوند اختصاص می‌یافت.